

ЛЕКЦІЯ 6. СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Питання до теми:

1. Цивілізаційний підхід до вивчення країн сучасного світу.
2. Глобалізація. Міжнародна інтеграція.
3. Геоекономіка і геополітика.
4. Регіоналізація: сучасні підходи до поділу світу та окремих країн на регіони.
5. Регіони світу.

1. Цивілізаційний підхід до вивчення країн сучасного світу

Для розуміння суті й змісту сучасних відносин між країнами світу, визначення напрямків їхнього подальшого розвитку необхідно з'ясувати характер цих відносин на міжцивілізаційному рівні, визначити самотність цивілізацій, а також чинники, котрі впливають на діалог та еволюцію цивілізацій. Багато дослідників сучасного світу сходяться на думці про те, що з кінця ХХ ст. у світі існує порядок, заснований на цивілізаціях, суспільствах, які мають культурні подібності, співпрацюють один з одним. Спроби переносу країн з однієї цивілізації в іншу виявляються марними – країни групуються навколо провідних або стрижневих країн своїх цивілізацій. Тому досить конструктивним, хоча й не єдиним, способом вивчення сучасних країн світу є цивілізаційний підхід, який надає можливість з'ясувати місце й роль окремих країн та народів у світовій історії, приналежність їх до тієї чи іншої цивілізації, що, поза сумніву, є одним із головних чинників туристичної привабливості будь-якої території.

Ідея цивілізації була висунута французькими філософами ХVIII ст. як протиставлення концепції «варварства». Цивілізоване суспільство, на їхню думку, відрізняється від примітивного тим, що воно осіле, міське й грамотне. Бути цивілізованим добре, а нецивілізованим – погано. Уявлення про різні цивілізації (культурно-історичні спільноти), що співіснують на земній кулі,

було введено в науку Н. Данилевським. Він переконував, що процес формування цивілізацій слід пов'язувати з особливостями пануючих ландшафтів, а також показав, що цивілізації не змішуються між собою, а змінюються тільки в історичних масштабах часу. За твердженням провідних філософів сучасності у світі виник, і в умовах глобалізації продовжує розвиватися порядок, заснований на цивілізаціях. Тому вивчати країни й народи світу потрібно з позицій глобалізму, де цивілізацію слід розглядати як якісну специфіку кожного із великомасштабних суспільств, що проявили себе у світовій історії або існують донині, із властивою їм специфікою життя, базовими цінностями, і принципами побудови життя. С. Хантінгтон розуміє під ознаками цивілізації «культурну спільність»: мову, історію, релігію, звичаї й також те, що кожна цивілізація самобутня, а кожна особа сама знає, до якої цивілізації вона належить.

Цивілізаційний підхід до вивчення країн світу вперше застосував *А. Д. Тойнбі*, який у своїй праці «Дослідження історії» виділив 21 локальну цивілізацію, від яких у ХХ ст. залишилося лише вісім: візантійська, російська православна, ісламська, індуїстська, далекосхідна (Південно-Східна Азія), китайська, японо-корейська й західна. Усі вони розвиваються за законами історичної циклічності, що складається з п'яти стадій: виникнення, зростання, кризи, дезінтеграції й загибелі. Рушійною силою розвитку цивілізацій, на думку історика, виступав «життєвий порив» творчої еліти, а тривалість їхнього існування залежала від співвідношення між нечисленною елітою й нетворчою масою суспільства.

Отже, що таке цивілізація? *Цивілізація* (від латинського *civilis* – «громадський», «державний») – це спосіб життя великої спільноти людей, що займає певну територію, сповідує свою релігію, розвиває власну культурну традицію й систему цінностей, удосконалює оригінальний комплекс суспільно-економічних відносин. У будь-якому трактуванні цивілізація розвивається за власними законами і поєднує в собі такі параметри, як геополітичне становище, природні ресурси, і господарська діяльність, етнодемографічна ситуація,

державний лад, і політична система, зовнішня політика, культурно-релігійні здобутки.

Цивілізація є найвищою культурною цілісністю. Села, райони, етнічні групи, національності, релігійні групи – у них в усіх сформована культура на різних рівнях гетерогенності. Культура села на сході України може відрізнитися від культури села на північному заході України, але вони разом будуть репрезентувати загальну українську культуру, що відрізняє їх від німецьких або польських сіл. Європейські співтовариства, у свою чергу, будуть мати загальні культурні риси, які відрізняють їх від арабських або японських співтовариств. Араби, японці й жителі Європи, однак, не є частинами культурної категорії більш високого порядку. Вони створюють різні цивілізації.

Цивілізація – культурна спільність людей і найширший рівень культурної ідентифікації, крім того, що відрізняє людину від інших біологічних видів. Вона визначається як загальними об'єктивними елементами, такими як мова, релігія, звичаї, соціальні інститути, так і суб'єктивною самоідентифікацією людей. Є декілька рівнів ідентифікації людей: житель Києва може відчувати себе в різних ситуаціях киянином, українцем, православним, християнином, європейцем. Цивілізація, до якої він належить, є найвищим рівнем, що допомагає йому чітко ідентифікувати себе.

Цивілізації – це спільноти, всередині яких кожний відчуває себе в культурному плані як удома і відрізняє себе від усіх інших жителів планети. Цивілізації можуть складатися з великої кількості людей, як китайська цивілізація, або дуже невеликої, як жителі островів Полінезії. У цивілізацій немає чітких кордонів і точного початку й кінця. Протягом усієї історії існували головні й периферійні цивілізації, безліч дрібних груп людей, які мали індивідуальну культуру, але не мали ніякої культурної ідентичності більш високого рівня. С. Хантінгтон вважає, що національні держави є й залишаться найбільш важливими гравцями на міжнародній сцені, але їхні інтереси, союзи й конфлікти між ними в значній мірі визначаються культурним і цивілізаційним факторами. Люди можуть ідентифікувати себе по-різному і в результаті склад

та форма цивілізацій згодом змінюються. Культури народів взаємодіють і накладаються одна на одну. Цивілізації живуть дуже довго; вони еволюціонують, адаптуються і є найбільш стійкими з людських асоціацій, їхня сутність полягає в тривалій історичній безперервності. Насправді, життя цивілізації є найдовшою історією з історій. Імперії піднімаються й падають, уряди приходять і відходять – цивілізації залишаються й переживають політичні, соціальні, економічні й навіть ідеологічні потрясіння. Політичні системи є недовговічними засобами для досягнення мети на поверхні цивілізації й доля кожного народу залежить від виживання певних фундаментальних ідей, які символізують наступність суспільства. Практично всі основні цивілізації, що існують у світі у XXI ст., виникли принаймні тисячу років тому або, як у випадку з Латинською Америкою, є безпосередніми «нащадками» іншої, колись існуючої цивілізації.

Концепція цивілізації означає культурну цілісність, котра містить у собі цінності, норми, менталітет і закони, яким численні покоління в даній культурі надавали першорядного значення. Ключові культурні елементи, що визначають цивілізацію минулого, сформульовані ще в античності афінянами, коли ті переконували спартанців, що вони не зрадять їх персам через те, «що є причини, які забороняють нам робити це, навіть якби в нас були такі наміри. Перше й головне – це статуї й обителі богів, спалені та, що лежать у руїнах. За це ми повинні помститися, не жаліючи живота свого, а не входити в змову з тим, хто зробив такі злі діяння. По-друге, в еллінського народу одна кров і одна мова; ми зводимо храми і приносимо жертви тим самим богам; звичаї наші також схожі. Тому негоже афінянам віддавати все це». Кров, мова, релігія, стиль життя – от що було загального в греків, і що відрізняло їх від персів та інших не греків. З усіх об'єктивних елементів, що визначають цивілізацію, найбільш важливим є релігія, і на цьому акцентувалися афіняни. Основні цивілізації в людській історії в значній мірі ототожнювалися з великими релігіями світу. Люди загальної етнічної приналежності й загальної мови, але різного віросповідання, можуть вести кровопролитні братовбивчі війни, як це

трапилося недавно в Індії, Лівані, Югославії, а минула історія людства «нафарширована» релігійними війнами між представниками однієї нації, наприклад, між католиками та протестантами у Франції, Німеччині, Чехії, Нідерландах, Англії та в інших країнах Європи, між православними та уніатами в Україні, між сунітами та шиїтами в арабських та інших мусульманських країнах.

До елементів, що визначають цивілізацію не відносять расову відмінність, у XXI ст. не існує знаку рівності між цивілізаціями й расами. Люди однієї й тієї ж раси можуть бути розділені на різні цивілізації; людей різних рас може поєднувати одна цивілізація. Зокрема, найпоширеніші місіонерські релігії, християнство й іслам охоплюють людей багатьох рас. Корінні розходження між групами людей полягають у їхніх цінностях, віруваннях, традиціях і соціальних інститутах, а не в їхньому рості, розмірі голови, формі очей, а також у кольорі шкіри.

Поки цивілізації протистоять натиску часу, вони еволюціонують, проходять часи безладдя або конфліктів, потім державотворення й, нарешті, занепаду й розпаду. Оскільки цивілізації є культурними єдностями, а не політичними, вони самі не займаються підтримкою порядку, відновленням справедливості, збором податків, веденням воєн, утворенням союзів і не роблять нічого з того, чим зайняті уряди. Політичний устрій відрізняється в різних цивілізаціях, а також у різний час у межах якої-небудь із них. Цивілізація, таким чином, може містити одне або більше політичних утворень. Ці утворення можуть бути містами-державами, імперіями, федераціями, конфедераціями, національними державами, багатонаціональними державами, і в усіх їх можуть бути різні форми правління. В міру того, як цивілізація еволюціонує, число й природа традиційних її утворень змінюються. У деяких випадках цивілізація й політична цілісність можуть збігатися. Як відзначив Люцін Пай, Китай – це «цивілізація, що претендує на те, щоб бути державою, Японія – це цивілізація, що є державою». Однак у більшість цивілізацій входить декілька держав або інших політичних одиниць.

Не існує одностайної думки щодо кількості цивілізацій. Більшість дослідників цивілізацій виділяють такі світові цивілізації: європейську, північноамериканську, Південно-Східної Азії, ісламську, латиноамериканську, африканську, в основі яких – п'ять світових релігій: християнство, іслам, буддизм, індуїзм, конфуціанство. Проте ми, в основному, дотримуємося висновку С. Хантінгтона, який указує на існування в історії дванадцяти найважливіших цивілізацій, з яких сім уже зникли (месопотамська, єгипетська, критська, класична, візантійська, центральноамериканська, антська), а п'ять продовжують існувати (*сінська (китайська), японська, індуїстська, ісламська й західна*). До цих п'яти цивілізацій доцільно додати латиноамериканську, православну й, можливо, африканську цивілізації. С. Хантінгтон характеризує цивілізації таким чином.

Наприклад, *Сінська (китайська) цивілізація*. У світі визнається існування або однієї окремої китайської цивілізації, що виникла принаймні в 1500 р. до н.е. (можливо – навіть на тисячу років раніше), або двох китайських цивілізацій, одна з яких змінила іншу в перші сторіччя християнської епохи. Існує інше визначення цієї цивілізації – конфуціансько-буддійська, куди включають, окрім Китаю, Японію, Південну Корею, Сінгапур. *Конфуціанство* – це не зовсім релігія, це система цінностей, етичний кодекс суспільства, у якому головним є питання етики, моралі й управління державою. С. Хантінгтон називає цю цивілізацію конфуціанською, але далі він стверджує, що точнішим терміном є «Сінська цивілізація», тому що, хоча конфуціанство і є основною релігією сінської цивілізації, вона – щось більше ніж учення Конфуція, і не обмежується також Китаєм як політичною цілісністю. Отже, термін «Сінська», котрий уживають багато вчених, підходить більше, тому що охоплює загальну культуру Китаю й китайських співтовариств у Південно-Східній Азії й скрізь поза Китаєм, а також родинні культури В'єтнаму й Кореї.

Японська цивілізація. Деякі вчені поєднують японську й китайську культури під єдиною вивіскою далекосхідної цивілізації, адже самі японці не приховують, що їхня витончена культура являє собою крайню, «острівну»

форму культури Китаю, з якого Країна висхідного сонця запозичила все – від ієрогліфів до єдиноборств. Більшість учених, однак, не роблять цього, виділяючи Японію в окрему цивілізацію, що відокремилася від китайської цивілізації, на їх думку, у період між 100 і 400 роками н.е.

Індуїстська цивілізація. Цивілізації, що змінювали одна одну, як це повсюдно визнано, існували в Індостані як мінімум з 1500 р. до н.е. Всі цивілізації цього ряду йменуються індійськими, індуськими або індуїстськими, причому останній термін більш прийнятний у відношенні найсучаснішої цивілізації. 95% послідовників індуїзму (індуси – не національне, а релігійне поняття) проживають у Індії. Конституція цієї країни включає в індуїзм, разом з іншими релігійними вченнями, буддизм, котрий теж виник у стародавній Індії, значно раніше від індуїзму, але не є панівною релігією індусів. Його вплив на індуїзм визначається в пом'якшенні кастового консерватизму і розшарування суспільства, що дає підстави багатьом ученим називати цю цивілізацію індо-буддистською, і це є питанням дискусій. У тій або іншій формі індуїзм був центральною культурою Індостану з початку другого тисячоліття нашої ери, і завжди був більше ніж релігією або соціальною системою, а самою суттю індійської цивілізації. Індуїзм, для якого характерний внутрішньорелігійний плюралізм, ідея не насильства й інші етично-релігійні постулати, прямо протилежні західним цінностям, зберіг свою самобутність до наших днів, незважаючи на те що в самій Індії є значна мусульманська громада, а також безліч нечисленних культурних меншостей. Як і «сінський», термін «індуїстський» також означає розходження між назвою цивілізації й назвою стрижневої держави, що вкрай бажано у випадках, подібних тому коли цивілізація не обмежується кордонами цієї країни.

Ісламська цивілізація. Всі провідні вчені визнають існування окремої ісламської цивілізації. Іслам, що виник на Аравійському півострові в VII ст. нашої ери, стрімко поширився на Північну Африку й Піренейський (звідки був пізніше витіснений християнами) та Балканський (залишився на невеликій території у Албанії, Боснії та Герцеговині, Косовому) півострови Європи, а

також на Схід, у Середню Азію, Казахстан, Кавказ, Поволжя, Індостан і Південно-Східну Азію. У даний час ісламська діаспора стала впливовою силою в багатьох країнах світу й може бути використана як плацдарм для організації втілення ідеї панісламізму, тобто створення «світового халіфату». Позитивним в ісламі є універсальна єдність людей, а негативним є те, що шлях до цієї єдності мусульмани вбачають у розповсюдженні ісламу на весь світ із застосуванням війн та інших засобів насильства, зокрема, тероризму. У результаті еволюції всередині ісламу створилося багато напрямків (сунізм, шіїтизм), окремих культур і субцивілізацій, включаючи арабську, тюркську, перську й малайську. Деякі країни ісламу зазнали значного впливу Заходу (Туреччина, ОАЕ).

Західна цивілізація. Зародження західної цивілізації, звичайно, відносять до 700 – 800 років нашої ери, хоча її витоки слід шукати в античності. Точніше її було б назвати західною християнською, але найчастіше вживають термін «Захід», тим самим, визначають цю цивілізацію не за назвою якого-небудь народу, релігії або географічного регіону, а за назвою сторони горизонту. Така ідентифікація «вириває» цю цивілізацію з її історичного, географічного й культурного контексту. Історично західна цивілізація є європейською цивілізацією. У сучасну еру західна цивілізація стала євроамериканською, або північноатлантичною цивілізацією, основними складовими якої є Західна Європа, частина Східної Європи та Північна Америка. Сюди також відносять як субцивілізацію Латинську Америку, а також інші країни, населені нащадками вихідців з Європи, тобто Австралію, Нову Зеландію й ПАР. На наш погляд, субцивілізацією Заходу слід уважати й православну цивілізацію, адже вона є християнською й має, окрім, візантійського, також і європейське коріння.

Латиноамериканська цивілізація. Латинська Америка, хоча і є нащадком європейської цивілізації, відрізняється від Заходу – вона еволюціонувала зовсім іншим шляхом, ніж Європа й Північна Америка. І Західна Європа, і Північна Америка відчували на собі вплив Реформації, і об'єднали в собі католицьку й протестантську культуру, тоді як Латинська Америка історично була тільки

католицькою. Латиноамериканська цивілізація асимілювала місцеві культури, які не існували в Європі й були повністю знищені в Північній Америці, і значимість яких змінюється від Мексики, Центральної Америки, Перу й Болівії, з одного боку, до Аргентини й Чилі – з іншого. Політична еволюція й економічний розвиток Латинської Америки різко відрізняються від моделей, що превалюють у північноамериканських країнах. Саме тому Латинську Америку можна розглядати або як субцивілізацію всередині західної цивілізації, або як окрему цивілізацію, що близько пов'язана із Заходом.

Православна цивілізація. С. Хантінгтон, посилаючись на думку багатьох учених, виділяє окрему православну (ортодоксальну) цивілізацію із центром у Росії, відмінну від західного християнства через свої «візантійські коріння, двісті років татарського ярма, бюрократичний деспотизм й обмежений вплив на неї Відродження, Реформації, Просвіти й інших значних подій, що мали місце на Заході». Проте слід брати до уваги те, що Християнська Церква колись була єдиною, і завжди – більше європейською, ніж азіатською, отже, коріння в православної релігії не тільки візантійське, а і європейське. Щодо Відродження, Реформації, Просвіти, то ці події відбулися й на території Росії, але пізніше, і мали свою специфіку. У цьому сенсі варто висвітлити той факт, що Росія, ще за часів Петра I (кінець XVII – початок XVIII ст.) претендувала на роль самостійної культури, але в рамках європейської цивілізації. Це прагнення стати частиною Європи підігрівали тісні контакти петербурзької еліти з європейськими столицями, а сам Петербург, як столиця й втілення Російської імперії, мав імідж цілком західного міста.

Не слід заперечувати й те, що культура, мистецтво, література, освіта ще із часів Київської Русі розвивалися переважно в європейському, і менше – у азіатському напрямку. Щодо 200 років татарського ярма, то в релігійному (цивілізаційному) відношенні вплив цих років незначний. Ярмо, внаслідок татаро-монгольської асиміляції, більше вплинуло на ментальність та самоідентифікацію населення Росії, відтермінувало його повернення до європейського цивілізаційного шляху розвитку. І саме цей чинник є

вирішальним у еволюції православної цивілізації, яку, беручи до уваги останні століття, все ж слід уважати субцивілізацією європейської цивілізації. В окремих учених є певні сумніви щодо правомірності назви «православна цивілізація», адже щирі православні, тобто особи, що сумлінно ставляться до релігії, складають незначну частину населення Росії, України й Білорусі (майже 20 %) і мало хто з пересічних «віруючих» здатний виразно пояснити, чим православні відрізняються від католиків. Постає також питання про приналежність до православної, чи до західної цивілізацій України та Білорусі, населення яких поділено на православних, католиків, уніатів. Остання обставина, а також приналежність не всіх слов'ян до православної релігії ставить на рівень дискусії й назву *слов'янсько-православна* цивілізація, що також має місце в науковій та навчальній літературі (В.М.Лукашевич).

Африканська цивілізація. Тут треба виключити Південно-Африканську Республіку (ПАР), де поселенці з Голландії, Франції, потім з Англії насадили мозаїчну європейську культуру, потім північ континенту і його східне узбережжя, котрі відносяться до ісламської цивілізації. Ефіопія й Еритрея історично самі по собі є цивілізаціями. Тому африканську цивілізацію слід ідентифікувати з територією від Сахари до ПАР, на яку європейці привнесли елементи західної цивілізації, де досить сильною є племінна ідентифікація, але серед африканців швидко поширюється почуття африканської ідентифікації. Таким чином, цілком імовірно, що Африка від Сахари до ПАР (субсахарська Африка) може стати окремою цивілізацією, заміщеною на африканській самобутності та європейських культурних цінностях.

2. Глобалізація. Міжнародна інтеграція

Розвиток туристичної індустрії в країнах світу останніми роками відбувається на фоні глобалізаційних процесів, які визначають нові параметри глобального порядку. Кожна держава світу, незалежно від власних інтересів, перебуває під впливом загальносвітових процесів і якомога більше втягується в процес глобалізації. Об'єктивний зміст глобалізації полягає в тенденції

економічного, соціального, культурного й політичного розвитку людства, заснованого на міжнародному розподілі праці та обміні результатами діяльності. Суб'єктивний зміст глобалізації полягає в диктаті міжнародних інститутів (МВФ, Світового банку), високорозвинених країн (великої сімки), олігархічних кланів та ТНК.

Глобалізація – це процес формування інтегрованої та взаємозалежної світової економіки, поширення певних економічних явищ у господарствах усіх країн. Глобалізація несе в собі як позитивні, так і негативні впливи на розвиток суспільства, а глобалізаційні процеси настільки різноманітні, що їх неможливо охопити єдиним визначенням. Тому краще змалювати різні ознаки сучасної глобалізації.

Глобалізація не скасовує систему взаємозалежних, але суверенних країн, але в цьому сенсі є два різновиди глобалізації.

По-перше – це примітивна глобалізація, за якою у світі встановлюється економічне, політичне, військове панування однієї або декількох країн з одного світового центру. Світовий центр при цьому прагне до відміни суверенітету країн на їхні ресурси, до повного розкриття національних економік, їхніх фінансових систем, інформаційних мереж.

По-друге, можлива більш складна глобалізація, коли країни та спільноти взаємодіють у єдиній глобальній мережі з ефектом самоорганізації. Для подібної глобалізації властива системна децентралізація (мережний ефект). Якщо в останній чверті ХХ ст. у світі панували тенденції першого типу глобалізації, то початок ХХІ ст. проходить у річищі переходу до другого типу глобалізації. Настають часи, коли у світі немає країни, яка б повністю панувала в економіці, політиці, військовій справі, зникає однополюсний світ, де панували США. Окрім США роль світових економічних центрів почали відігравати ЄС, країни Азійсько-Тихоокеанського регіону, країни БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай). Але наявність нових гравців на глобалізаційному полі не може означати появи багатополосності. Глобальний світ взагалі має позбутися полюсів.

Глобалізація відбувається *на 2-х рівнях*:

- 1) стихійно-ринкове протікання глобальних процесів;
- 2) міждержавне регулювання проявів глобалізації.

Диференційованою є внутрішня структура процесів глобалізації. Спочатку глобалізуються фінансові ринки (грошовий, валютний, фондовий та ринок термінових контрактів), а вже потім ринки товарів та послуг. Транскордонні потоки капіталу є важливішими ніж міжнародна торгівля, а переміщення на глобальному ринку праці поступово стає більш важливим ніж рух капіталів. Зросло значення Інтернету в торгівлі. Так тільки американці в 2006 році витратили на купівлю через Інтернет 220 млрд. доларів.

В основі розвитку глобалізації лежать 2 макроекономічні чинники:

- 1) усунення бар'єрів на шляху до вільного переміщення товарів, послуг і капіталу;
- 2) технологічні зміни, особливо бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій, засобів транспорту й зв'язку, Інтернету.

Регулювання глобальної економічної ситуації здійснюють різні міжнародні структури, які ставлять єдині вимоги до економічної політики урядів усіх країн світу.

Глобалізаційні процеси також проявляються й у використанні можливостей росту, створених туризмом. Залучення інвесторів, туристів та широкої громадськості шляхом примноження культурних надбань вносить суттєвий внесок в економічний розвиток та укріплення регіональної самобутності.

Глобалізацію в туризмі можна розглядати в широкому та вузькому значенні. У широкому значенні глобалізація ототожнюється з діяльністю, що має міжнародний характер. У цьому випадку глобалізація, поряд із тенденціями недиференційованої інтернаціоналізації, також охоплює тенденції мультинаціоналізації, транснаціоналізації, експортизації. В туризмі така глобалізація проявляється в стиранні кордонів та перешкод для подорожування в цілому світі, здійсненні діяльності туристичними підприємствами без прив'язки до конкретної країни. Ринок подорожей характеризується туристами,

які подорожують по всьому світу, і підприємствами, що діють у багатьох країнах.

Туристичний рух уже давно перетворився на масове явище – у туристичній галузі чітко спостерігаються ознаки глобалізації. Як і в машинобудуванні, чи в електроніці, чи в багатьох інших галузях, у туризмі правила гри визначаються великими міжнародними туристичними підприємствами, що поширили свою діяльність у багатьох країнах світу: міжнародними вертикально інтегрованими туристичними концернами (TUI Trevel PLC, REWE Touristik, Travelport тощо), міжнародними готельними групами (Inter Continental Hotels Group, Accor, Hilton), глобальними системами дистрибуції туристичних послуг (Amadeus, Galileo, Sabre).

Глобалізація в туризмі – це об'єднання капіталу, постійне поглинання одних підприємств іншими, наприклад, злиття найбільшого німецького туристичного концерну Thomas Cook із найбільшим британським концерном My trevel явило світу туристичний гігант Thomas Cook Group PLC, з обсягом реалізованих послугу в розмірі понад 12 млрд. євро. Концерн TUI AG у 2007 повністю або частково володів понад 70 туроператорами в 16 країнах світу 380 готелями в 30 країнах, 120 літаками, 40 агенціями із прийому туристів, а в його збутовій мережі було задіяно 3300 турагенцій. Прикладом глобалізації в туризмі є також найбільші світові готельні групи. Готельна група Inter Continental Hotels Group розміщує свої 3741 готель у 100 країнах світу, французька готельна група Accor у 100 країнах має понад 4000 готелів. На всіх континентах світу розмістила свої 6500 готелів Wyndham Hotels Group.

Глобалізація в туризмі – це також кооперування підприємств – учасників, які співпрацюють між собою з метою об'єднання сил та покращення ефективності своєї діяльності. У рідчій кооперації реалізуються спільні інтереси та спільні цілі. Найбільш поширеними формами кооперування в міжнародному туризмі є стратегічні альянси (кластери) та франчайзинг). Члени альянсів зберігають свою економічну незалежність лише в тих напрямках, де не здійснюється співпраця. Мережі й готельні кооперації є найбільш показовими в

глобалізаційних процесах на ринку послуг ХХІ ст.

Стратегічні альянси (кластери) також є об'єднаннями незалежних туристичних підприємств, але вони об'єднуються за всіма параметрами, а не за деякими, як кооперативи і їхньою метою є формування та досягнення, головним чином, стратегічних цілей щодо прибутку, зростання, збільшення обсягів та розширення сегментів ринку, створення конкурентних переваг. Стратегічні альянси є містком від кооперації до франчайзингу, який вважається найвищою формою кооперування й одночасно є розповсюдженою стратегією збуту, особливо в готельній сфері. Отже, об'єднання в кооперації, стратегічні альянси (кластери) та застосування франчайзингу є ефективними формами експансії на світові ринки туристичних послуг, ще й і гарантією досягнення конкурентних переваг в умовах глобалізації.

Міжнародна інтеграція. Процеси господарського об'єднання країн на основі розвитку сталих взаємозв'язків і розподілу праці між національними господарствами називають міжнародною інтеграцією. Сутність інтеграційного процесу становлять інтернаціоналізація, транснаціоналізація і універсалізація господарської діяльності країн світу. Інтеграційні процеси можуть стосуватися економічних, політичних, соціальних відносин.

Економічна інтеграція – це утворення спільних господарських об'єднань країн, які діють згідно зі спеціальними угодами й мають специфічну організаційну структуру. Процеси економічної інтеграції проходять тривалий період становлення й відбуваються в декількох формах. Наприклад, на рівні підприємств (на мікрорівні) фірми, які виробляють подібні чи однорідні товари, часто об'єднують свої зусилля для вдосконалення процесів виробництва й реалізації продукції, протистояння сильнішому конкурентові ще й отримання більшого прибутку. Це так звана горизонтальна інтеграція, яка полягає в злитті фірм, а також у виробництві аналогічних товарів у філіях за кордоном. Деяко інакше взаємодіють фірми за так званої вертикальної інтеграції. Вона полягає в об'єднанні підприємств, що спеціалізуються на різних етапах одного й того ж виробничого циклу.

До основних передумов інтеграційних процесів зараховують міжнародний поділ праці та кооперування виробництва, розвиток науково-технічного співробітництва, торгівлі й фінансових відносин, діяльність транснаціональних корпорацій.

Транснаціоналізація – це включення в структуру національних відтворювальних комплексів діяльності іноземних корпорацій шляхом прямих іноземних інвестицій із країни власного базування в інші країни, де створюються дочірні компанії або філії. *Транснаціональні корпорації (ТНК)* – форма міжнародного об'єднання капіталів, коли головна компанія має свої відділення в багатьох країнах, здійснюючи координацію та інтеграцію діяльності. Діяльність ТНК не обмежується рамками окремого інтеграційного об'єднання й охоплює всю світову економіку. Принцип ТНК – це коли система «ринок – держава» трансформується в систему «багато держав – один ринок». Наприклад, американська компанія «Боїнг» виробляє літак «Боїнг-777», який складається з 132500 основних вузлів і деталей, що виробляються 545 фірмами-постачальниками з усього світу. До відомих ТНК належать виробники автомобілів «Тойота», напоїв «Кока-Кола», джинсів «Левіс», телевізорів «Філіпс», магнітофонів «Соні», гамбургерів «Мак'Дональдс» тощо. Ринок взагалі, вийшовши за межі держави, став транснаціональним. ТНК є найрозвинутішими в технологічному відношенні, найефективнішими в економічному відношенні й найвпливовішими в політичному відношенні, типом організацій, що створені людиною. Характер діяльності ТНК ідентифікує їх як єдине ціле поза звичної точки зору людства, яке структуроване, насамперед, за національними та традиційними галузевими критеріями. Розвиток та розповсюдження принципово нових типів інформаційних технологій багаторазово підсилює позитивні якості ТНК та особливості їхнього розвитку. Відповідно держава повинна враховувати дедалі більшу роль цих факторів для того, щоб вести таку зовнішню політику, яка могла б забезпечити сприятливе міжнародне положення її національної економіки. Глобалізація й незалежність фінансово-економічних структур веде до зміни державами

структури, завдань і стратегії зовнішньоекономічної діяльності.

За масштабами та організаційними формами розрізняють такі види міжнародної економічної інтеграції:

- зона преференційної торгівлі;
- зона вільної торгівлі;
- митний союз;
- спільний ринок;
- економічний союз.

Різноманітні процеси економічної інтеграції зумовлюються економічними й політичними причинами. Спільні історико-господарські особливості, подібність природних умов і ресурсних проблем країн, необхідність зміцнення їхніх позицій в умовах посилення міжнародної конкуренції, сприяють налагодженню між ними міцних економічних зв'язків.

У сучасному світі посилюється взаємозв'язок та взаємовплив національних економік і світового господарства. Кожній країні потрібен доступ до світового ринку. Але перед потужною міжнародною конкуренцією вистояти дуже складно. Іноді здається, що набагато простіше закрити кордони. Однак, коли країна встановлює торговельні бар'єри, це може обернутися торговою війною, адже інші країни у відповідь зведуть власні бар'єри. Для розв'язання таких суперечностей країни утворюють регіональні альянси (союзи) з метою спільного використання економічних і політичних переваг міжнародної торгівлі та стимулювання економічного зростання.

Міжнародні організації – одна з найважливіших форм багатостороннього співробітництва між державами. Вони виникають на підставі угоди між учасниками. Діяльність міжнародних організацій регламентується статутом, її ефективність залежить від ступеня узгодженості між державами.

Головні цілі й завдання всіх міжнародних організацій – це створення конструктивної багатосторонньої бази міжнародного співробітництва, установлення глобальних і регіональних зон мирного співіснування. Нині у світі налічується вже понад 4 тисячі міжнародних організацій.

Вони поділяються на:

- глобальні (загальносвітові);
- регіональні;
- міждержавні (міжнародні міжурядові організації та міжнародні неурядові організації).

Міжнародні організації поділяють *на три групи*: політичні, економічні та змішані.

Основна мета *політичних організацій (блоків)* – співробітництво країн-учасниць у політичних і військових питаннях, участь у створенні систем колективної оборони, співпраця щодо підтримки миру і безпеки на їхніх територіях, та загалом у світі, координація зусиль для вирішення військово-політичних, і правових проблем. Проте є побоювання щодо надмірної інтеграції: деякі міжнародні інститути набули такої сили, що в багатьох випадках вирішують долю окремих країн, і беруть на себе право судити про те, що держави можуть робити на своїй території, а також обмежувати їх у цьому. У певних випадках (особливо в Європі) міжнародні інститути набули функцій, котрі раніше належали державі. Були створені потужні міжнародні бюрократичні утворення, які можуть впливати прямо на життя окремих громадян.

До політичних організацій належать:

- Організація Північноатлантичного договору – НАТО;
- Міжпарламентський союз;
- Організація Африканської єдності – ОАЄ;
- АНЗЮС – тристоронній союз Австралії, Нової Зеландії та США;
- АНЗЮК – п'ятибічний блок Великої Британії, Австралії, Нової Зеландії, Малайзії та Сінгапуру;
- Організація Американських держав – ОАД.

Завдяки посиленню інтеграційних процесів у світі зміцнів статус економічних союзів та угруповань, мета яких – сприяння економічному розвитку кожної із країн-учасниць. Об'єднання в союзи сприяють також

підвищенню рівня життя населення країн-учасниць та захисту їхніх економічних інтересів на світовій арені.

До економічних організацій належать: Амазонський пакт – торговельно-економічний блок; Організація економічного співробітництва й розвитку – ОЕСР; Союз Арабського Магрибу – САМ; Асоціація карибських держав; Андський пакт; Вишеградська четвірка; Європейська Асоціація вільної торгівлі – ЄАВТ; Латиноамериканська асоціація інтеграції – ЛААІ; Ла-Платська група; Північноамериканська асоціація вільної торгівлі – НАФТА; Чорноморський район економічного співробітництва – ЧРЕС; Бенілюкс; Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво – АТЕС. БРІК – поки що деклароване економічне співробітництво Бразилії, Росії, Індії, Китаю; Організація країн-експортерів нафти – ОПЕК.

Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК) була утворена в 1960 р. Включає Іран, Ірак, Венесуелу, Кувейт, Саудівську Аравію, Катар, Лівію, Об'єднанні Арабські Емірати, Алжир, Нігерію, Еквадор і Анголу. У 2008 р. Росія заявила про готовність стати постійним спостерігачем у картелі. Штаб-квартира ОПЕК спочатку знаходилася в Женеві (Швейцарія), потім з 1 вересня 1965 р. перемістилася до Відня (Австрія). Метою ОПЕК є координація діяльності учасників цієї організації, також їхньої загальної політики відносно видобутку нафти, підтримки оптимальних цін на нафту, забезпечення стабільних поставок нафти споживачам, отримання прибутку від інвестицій у нафтову галузь.

Міністри енергетики й нафти держав членів ОПЕК двічі на рік проводять зустрічі для оцінки міжнародного ринку нафти й прогнозу його розвитку на майбутнє. На цих зустрічах ухвалюються рішення про дії, які необхідно зробити для стабілізації ринку. Рішення про зміни об'єму видобутку нафти відповідно до зміни попиту на ринку приймаються на конференціях ОПЕК.

Країни члени ОПЕК контролюють близько 2/3 світових запасів, видобувають близько 40%, експортують половину світової нафти. У нафтоекспортуючих країнах ВВП на душу населення складає 1720 тис. доларів.

Країни ОПЕК суттєво залежать від світової кон'юнктури на ринку нафти й газу: коливання, особливо цін на нафту, відразу ж негативно позначаються на економіці країн, у яких від 50 до 90 % прибутку експорту дають «нафтодолари» – прибутки від продажу нафти.

До змішаних організацій належать інтеграційні угруповання країн, метою яких є співробітництво в декількох сферах. Напрями співробітництва визначаються цілями створення організацій.

До змішаних організацій відносять: Організацію Об'єднаних Націй – ООН; Асоціацію країн Південно-Східної Азії – АСЕАН; Асоціацію регіонального співробітництва країн Південної Азії – СААРК; Карибське співтовариство – (Caribbean Community), КС, КАРИКОМ (СС, CARICOM), Карибський спільний ринок (КСР); Лігу Арабських держав – ЛАД; Організацію «Ісламська конференція; Співдружність націй; Співдружність Незалежних Держав – СНД.

3. Геоекономіка й геополітика

Сучасні особливості розвитку світового господарства вимагають нових поглядів і нових підходів до їхнього аналізу, вивчення та прогнозування. Відповідно структурні зміни, що відбуваються на світовій арені, зумовили виникнення нового наукового напрямку – геоекономіки. Сам термін «Геоекономіка» було введено американцем Едвардом Люттваком у кінці 80-х рр. ХХ ст., хоча витoki геоекономіки давніші – їхній початок у європейській економічній думці ХVІІ – ХІХ ст. – англійській, французькій, німецькій. Основним джерелом геоекономіки є класична політекономія й геополітика. Основи геоекономіки є у творах класика європейської економічної думки Ф.Ліста, який розробив теорію продуктивних сил, у якій виділив «розумовий капітал» як головне джерело багатства нації та висловив фундаментальну для геоекономіки ідею про автаркію великих просторів, котрі характеризуються економічною самостійністю, де внутрішні зв'язки й обмін створюють певну органічну єдність.

У світі сформувалось три провідні геоекономічні школи – американська, російська та італійська. Американський учений Е. Люттвак убачає в геоекономіці теоретичне обґрунтування державної політики для досягнення перемоги в міжнародних економічних змаганнях.

На думку представника російської геоекономічної школи Є. Кочетова, *геоекономіка* – це системна концепція, відповідно до якої політика держави залежить від економічних факторів, оперування на геоекономічному атласі світу, включення національних економік і їхніх господарських суб'єктів до світових інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ланцюгів) для участі у формуванні й перерозподілі світового доходу.

Італійські вчені К. Жак та П. Савона під геоекономікою розуміють дисципліну, яка розглядає державу як систему, яка конкурує з іншими системами-країнами на світовій арені. Конкуренція між країнами ведеться за встановленими правилами. Тому фундаментальний аспект *геоекономіки* – це вивчення нормативних стандартів, що регулюють економіку й міжнародну торгівлю, а також умов, які б сприяли підвищенню як внутрішньої (фінансова й транспортна інфраструктура, освіта, наука, надання послуг), так і зовнішньої (зайняття відповідної ніші у світовій економіці, активна участь у міжнародних організаціях, гнучкість податкової політики з точки зору конкурентності) конкурентоспроможності системи-країни.

Не суперечить поглядам, що відображають різноаспектність геоекономіку, й українська наукова думка: *геоекономіка* – це наука про економічні війни між країнами, коли боротьба ведеться без застосування військової сили за вигідні регіональні позиції (ринки сировини й збуту, транспортні коридори) у світовому господарстві.

З відмиранням дво полюсного світу першість належить геоекономіці, а не геополітиці. Всі конфліктні ситуації вирішуватимуться економічними методами, а отже, на думку вчених, геоекономіка приходить на зміну геополітиці. При цьому, геоекономіка не є протилежністю геополітики, для досягнення геополітичних завдань необхідно застосовувати аналіз і теорію,

підготовлену завдяки використанню економічних методів. Звідси випливає, що *геоекономіка – це метод геополітики, а не її замітник*.

Геоекономічні процеси розглядаються в трьох площинах (рівнях): міжрегіональний рівень; державний рівень; глобальний рівень. Державний рівень міжнародних економічних відносин включає економічну взаємодію між державами; міжрегіональний – між регіонами всередині країни, чи регіонами інших країн; глобальний – економічні відносини між міждержавними регіональними об'єднаннями, транснаціональними корпораціями чи наднаціональними фінансово-економічними структурами.

Суб'єктами сучасних міжнародних відносин відповідно виступають: держави; міждержавні регіональні об'єднання (наприклад, ЄС, СНД); наднаціональні фінансово-економічні структури (наприклад, СОТ, МВФ, тощо); регіони; транснаціональні корпорації (ТНК).

Функціонування й економічна взаємодія суб'єктів міжнародних відносин формують геоекономічний простір. *Геоекономічний простір* – категорія, яка характеризує системні зв'язки між суб'єктами міжнародних відносин на різних ієрархічних рівнях.

Геоекономіка й геополітика тісно взаємопов'язані з окремими науковими дисциплінами. Геополітика, як і геоекономіка, – молода дисципліна. Як окрема наукова галузь вона сформувалась наприкінці ХХ ст., хоча термін «геополітика» було запроваджено шведським вченим Ю. Р. Челленом ще у 1917 р. У різний час у термін «геополітика» вкладався різний зміст, проте концептуальний зміст геополітики будувався за принципом «географічне середовище – держава – зовнішня політика». *Геополітика* являє собою систему поглядів на можливість та продуктивність використання просторових факторів міжнародних відносин в інтересах гарантування національної безпеки.

У контексті сучасних глобалізаційних процесів *геополітика* – це наука про вміння використовувати знання про різні території, про країни для вироблення й обґрунтування політики держави, це мистецтво управління практичною політикою. Отже, визначальним чинником геополітики є

взаємозв'язок між суспільними інститутами та територією. Геополітика включає широкий спектр проблем, серед яких вагоме місце належить проблемам глобалізації й регіоналізації. В умовах глобалізації посилився вплив світогосподарських процесів не лише на макрорегіональному (міждержавному) рівні, але й на регіональному. А для цього слід урахувувати вплив геополітичних і гео економічних факторів на розвиток окремих регіонів країни.

Об'єктом дослідження геополітики, як і гео економіки, є ті ж суб'єкти міжнародних відносин – регіони, держави, міжрегіональні об'єднання, національні фінансово-економічні структури, транснаціональні компанії. Геополітичні процеси, як і гео економічні, слід розглядати на трьох рівнях – державному, міжрегіональному, глобальному.

Гео економічні й геополітичні процеси тісно переплітаються й впливають один на одного. Суб'єкти міжнародних відносин перебувають під дією як гео економічних, так і геополітичних процесів й одночасно самі визначають цей вплив.

На сучасному етапі в умовах посилення глобалізаційних процесів вплив держави як суб'єкта міжнародних відносин на гео економічні та геополітичні процеси у світі дещо зменшується. Натомість зростає роль окремих регіонів усередині країни, міжрегіональних наддержавних об'єднань, окремих корпорацій, наднаціональних фінансових структур – ззовні. У багатьох країнах, включаючи розвинені країни, є регіональні рухи, що вимагають значної автономії або відокремлення, має місце тенденція – втрати влади центрального апарата державного управління через передачу її субдержавним, регіональним, провінційним і місцевим політичним утворенням. Тобто, країни, залишаючись ключовими гравцями на полі міжнародної економіки та політики, у будь-який час можуть втратити суверенітет, державні функції й владу. Держава не в змозі контролювати фінансові потоки, впливати на динаміку світового ринку традиційними методами. Владні структури держав значною мірою втратили можливість контролювати потік грошей, що течуть у їхні країни й назовні, і зіштовхуються з усе більшими труднощами в контролюванні потоку ідей,

технологій, товарів, і людей, тобто, державні кордони стали максимально прозорі.

Для державності всі ці зміни є негативними тенденціями, здатними викликати поступове відмирання інституту держави, загально визнаної норми із часів Вестфальського миру 1648 р. У сучасному світі існують реальні загрози:

- зникнення державної влади й виникнення нових збанкрутілих країн типу Сомалі;
- розпаду держав;
- посилення міжплеменних, етнічних і релігійних конфліктів;
- появи міжнародних кримінальних мафіозних структур;
- зростання числа біженців до десятків мільйонів;
- поширення ядерної зброї;
- розповзання тероризму, повсюдної різанини й етнічних чищень.

Реалізація цих загроз цілком можливо може призвести або до всесвітньої анархії, або до різних форм взаємодії народів у напрямку нейтралізації негативних процесів.

Удале застосування геоекономічних і геополітичних прийомів повинно зберегти цінність інституту держави як арбітра та гаранта стабільності й безпеки у світі. Але й сучасна держава має бути іншою, її функції повинні модифікуватися, вона зобов'язана відповідати вимогам громадян і не тільки тим, які зараз живуть, але й майбутнім поколінням.

Суперечливість розвитку світової господарської системи, що відбувається під впливом глобалізаційних процесів, полягає, з одного боку, у зменшенні функцій і ролі держави, а з іншого – у збереженні функцій незалежності та самостійності національних держав у світовому економічному просторі. Роль держави в новій геополітичній ситуації повинна не тільки зростати, але й зосереджуватись на формуванні стратегії оборонно-наступального характеру з урахуванням можливих форм прояву глобалізації.

При зміцненні ролі державних інституцій не слід недооцінювати важливу психологічну роль національної самобутності держави, яка базується на мові й

спільності культурної спадщини.

4. Регіоналізація: сучасні підходи до поділу світу та окремих країн на регіони

В економічній, географічній, країнознавчій, краєзнавчій літературі для визначення певної території найчастіше вживають два поняття: «регіон» і «район», причому досить часто між цими поняттями ставиться знак рівності, тобто терміни «район» та «регіон» є синонімами. Слово «регіон», звідки «регіональний» є родовим для багатьох наукових понять. У країнах світу термін «регіон» вживається для визначення будь-яких територій, які не дозволяють визначити їх якимись іншими термінами. Завдяки терміну «регіон» у сучасній науці з'явилися поняття: «регіоналізація», «регіоналізм», «регіональні науки», «регіоналістика», «регіонознавство», «регіональний розвиток», «регіональна економіка», «регіональна політика».

Основою для виділення різних регіонів світу служать відмінності одних частин нашої планети від інших. Згідно з загальними критеріями ці відмінності об'єднують у три групи: природні, історичні й соціально-економічні.

Природні відмінності визначаються об'єктивними геологічними, географічними та біологічними особливостями окремих частин Землі. Зокрема, поділ світу на материки ні в кого не викликає сумніву, бо в природі насправді існують частини суходолу, реально роз'єднані водами Світового океану. Реально існуючий природно-геологічний поділ світу – це одна з багатьох підстав для його регіоналізації.

Дія географічних і біологічних чинників у виділенні регіонів світу не менш важлива. Загальновідомо, що географічна оболонка Землі має низку закономірностей. До найважливіших із них належать: цілісність, ритмічність, висотна поясність і горизонтальна зональність. Останні дві закономірності й служать підставами регіонального поділу світу.

Історичні відмінності в загальних ознаках і в найбільших просторових виявах полягають у виділенні на Землі окремих частин світу, згідно з

історичними подіями. Особливо яскраво це виявляється в поділі одного материка Євразії на дві частини світу – Європу й Азію або ж об'єднанні двох материків – Північної та Південної Америки в одну частину світу — Америку.

У багатьох випадках географічні й історичні чинники у виділенні регіонів гармонійно поєднуються. Так утворюються історико-географічні регіони. Прикладів можна навести безліч. Регіональні поняття «арабський світ», «країни Північної Африки» фактично є гармонійним поєднанням пустельних і напівпустельних ландшафтів з історично адаптованою до них культурою арабських народів.

Важливу роль географічні та історичні чинники відіграють й у виділенні економічних районів світу. Різниця в природних умовах і ресурсах різних частин нашої планети сприяє спеціалізації на виробництві певної продукції. На певній території світу, в окремій країні чи їхній групі випуск певних виробів або надання певних послуг стає об'єктивно більш ефективним, ніж будь-де за їхніми межами. Спеціалізація господарства окремого регіону чи країни світу складається історично. З розвитком господарства вона може суттєво змінюватися. Щоб визначити спеціалізацію території, необхідно з'ясувати принципи розміщення виробництва.

Чинниками розвитку певної спеціалізації є:

- а) природні умови та ресурси;
- б) наявність трудових ресурсів;
- в) особливості географічного положення, зокрема, відносно транспортної інфраструктури;
- г) галузі господарства, що сформувалися історично;
- д) виконання певного державного замовлення чи реалізація якогось глобального або регіонального проекту.

Із часом окремі регіони світу починають відрізнятися один від одного вже не тільки природними та історичними, а й економічними умовами та трудовими ресурсами. Так, в одному регіоні виробляють метал і машини, в іншому – вирощують банани й ананаси, у третьому – пропонують послуги з відпочинку й

лікування. Спеціалізуючись на виробництві певної продукції в умовах глобалізації, кожен регіон світу забезпечує нею інші частини світу, і отримує те, чого йому не вистачає. Так відбувається обмін результатами праці. Такий поділ праці між окремими територіями називається географічним або територіальним.

У цілому обґрунтований і раціональний поділ усього світу або його окремих складових на просторово-територіальні частини базується на теорії районування або регіоналізації. Ця теорія дає змогу науково обґрунтувати виокремлення регіонів, які об'єктивно відіграють значну роль як у цілому на нашій планеті, так і на окремих континентах або ж у межах тих чи інших країн. Тому виділення, наприклад, Південної Азії або регіону Південна Азія, чи інакше Південного регіону Азії, ґрунтується на науково усвідомленому пізнанні специфіки цієї частини Азії, природної, історичної, культурної, соціально-економічної тощо. Виокремлюючи регіон Північна Італія, маємо на увазі, насамперед, не лише суто географічний фактор – ця частина Італії знаходиться в її північній частині. Нас цікавлять її специфічні ознаки, які чітко виділяються на фоні всієї країни, насамперед, історико-політичні процеси, які тут відбуваються, ментальність місцевого населення, умови соціально-економічного розвитку тощо.

Теорія регіоналізації найбільше переймається питаннями, які стосуються методики виділення окремих частин у межах тієї чи іншої країни. Глибокі теоретичні розробки щодо регіоналізації окремих частин світу, чи материків майже відсутні, а ті, що є – не позбавлені помилок, стереотипів і пережитків минулого. Поняття «регіон» у «Туристичному країнознавстві» – це не лише суходіл, не тільки материки й островні ділянки нашої планети, а й водні простори. Тобто регіон може складатися із суходільної території й акваторії. Як приклад можна навести Карибський регіон або регіон Карибського моря, який складається переважно зі значної кількості островних країн, і водних просторів, які їх роз'єднують та об'єднують. Те саме можна сказати й про островні регіони Тихого океану: Океанія, Меланезія, Мікронезія. Досить часто вживають

поняття Середземноморський регіон, Чорноморський регіон, район Перської затоки тощо. Але тут поняття регіон більше стосується суходолу та безпосередньо прилеглих до нього акваторій.

«Регіоналізація» та «регіоналізм» – це поняття, що вживаються переважно в міжнародній практиці поруч із поняттям «глобалізація», яка в цьому контексті являє собою процес зміцнення контактів між різними регіонами частинами світу. Теорія регіоналізації найперше почала розвиватися в країнах, які мали потребу в подібних наукових і політичних обґрунтуваннях. Це були або дуже великі держави зі значною внутрішньою диференціацією, або ж потужні імперії зі значно віддаленими і відмінними від метрополії володіннями, або країни з досить значною територіальною диференціацією. Тому не дивно, що теоретико-методологічні засади регіоналізації й конкретні спроби виокремлення регіонів належать ученим США, Канади, Росії (Російська імперія, Радянський Союз), Великої Британії, Франції тощо.

Регіоналізація в сучасному розумінні – це поглиблення міжнародних зв'язків на компактному просторі, який називається регіоном. На рівні країни *регіоналізація* – це поділ її території на рівнозначні або ієрархічно підпорядковані супідрядні територіальні осередки на базі одного або сукупності критеріїв, *регіоналізм* – це політика, спрямована на підвищення ролі регіонів у різноманітних сферах життя країни. *Регіональні науки* – це науки про регіони, у тому числі й регіональна економіка, розміщення продуктивних сил, регіональна політика, регіонознавство тощо.

5. Регіони світу

Відповідно до сучасного стану економічного, історичного, культурного та географічного розвитку країн світу оптимальною є історико-географічна типологізація, в якій виділяють 18 регіонів світу. Так, *Європу традиційно поділяють на Західну, Північну, Східну та Південну*. Але після розпаду держав колишнього соціалістичного табору Східну Європу доцільно розглядати як два регіони: *Східну Європу* (в якій залишилися європейська частина Росії, Україна,

країни Прибалтики, Білорусь, Польща та ін.) та *Південно-Східну Європу* (куди ввійшли країни південної частини регіону: Болгарія, країни колишньої Югославії, Румунія, Молдова тощо).

Азію традиційно поділяють на Південно-Західну (або Близький та Середній Схід), Південну, Східну та Південно-Східну. Території цих регіонів склалися давно. Доцільне виділення також п'ятого регіону – Північно-Східної та Центральної Азії, до якого ввійшли азіатські країни та території колишнього СРСР (азіатська частина Росії, Казахстан, країни Середньої Азії).

В Америці виділяють Північну Америку або Англо-Америку та Латинську Америку, яка поділяється на два субрегіони: Середню Америку (Мексика та країни Центральної Америки і Вест-Індії) та Південну Америку, що складається з Андських країн та країн Амазонії і Ла-Плати. Має право на існування й поділ на три регіони: Північну, Центральну і Південну Америку.

Африку, згідно з історичними, культурно-етнічними, географічними аспектами традиційно поділяють на п'ять регіонів: Північний, Західний, Центральний, Східний та Південний.

До історико-географічного регіону Австралії та Океанії належать материк Австралія та всі острівні держави й території Тихого океану.

Відмінність у природних умовах, економічна й культурна специфіка сформували всередині регіонів окремі, відносно єдині території нижчого рангу – субрегіони. Вони виражені в Азії (Близький Схід, Середній Схід, Закавказзя, Далекий Схід, Середня Азія та ін.), в Європі (Прибалтика, Скандинавія, Британські острови, Балканські країни тощо) та ін.

На карті світу виділяють такі історико-географічні субрегіони, що об'єднують країни за ознаками сусідства, спільності історичного та господарсько-культурного розвитку:

— Близький Схід – розташований на межі Азії та Північної Африки. Охоплює Єгипет, Судан, Ізраїль, Сирію, Ліван, Туреччину, Ірак, Кіпр, країни Аравійського півострова й невеликі держави Перської затоки;

— Середній Схід – Іран, Афганістан. Іноді до цього субрегіону

відносять також країни Близького Сходу;

- Скандинавія – Данія, Норвегія, Швеція, Ісландія;
- Сахель – Мавританія, Сенегал, Малі, Буркіна-Фасо, Нігер, Чад,

Судан, частково Ефіопія й Сомалі;

- Закавказзя – Грузія, Вірменія, Азербайджан;
- Середня Азія – Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан;
- Далекий Схід – країни Східної Азії: схід Росії, Китай, КНДР,

Південна Корея, Японія, Монголія, Тайвань;

- Магриб – Туніс, Алжир, Марокко, Лівія, Мавританія, Західна Сахара;
- Левант – країни східного узбережжя Середземного моря: Сирія,

Ліван, Ізраїль, Палестина, Кіпр;

- Прибалтика (Балтія) – Литва, Латвія, Естонія.

Диференціація світу на історико-географічні регіони є найбільш природною, дає змогу універсально вивчити країни з урахуванням природних, історичних, культурних, господарських та інших особливостей.